

تفسیر یک رای ایرادات در اسناد تجاری

حسین خزاعی*

استادیار گروه حقوق خصوصی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۹/۲۳ - تاریخ تصویب: ۱۳۸۷/۱۰/۲۳)

چکیده:

انتقال برات با ظهنویسی به عمل می‌آید. ظهنویسی شکلی است و بدون توجه به علت، موجب انتقال حقوق مندرج در سند می‌شود. از این قاعده در حقوق تجارت ایران قاعده خشک و غیرقابل انعطاف (عدم توجه ایرادات در اسناد تجاری) با دامنه شمول وسیع نتیجه شده و مدت هفتاد سال حکومت بلامعارض کرده است. اخیراً دادگاهی در صدور رأی بین ایرادات ذاتی چک و ایرادات ماهوی ایادی انتقال دهنده چک تفکیک قائل شده و بر خلاف سنت گذشته حکم به استرداد لاشه چک در وجه حامل صادر کرده است. به این لحاظ رای صادره شایسته توجه و تفسیر است.

واژگان کلیدی:

برات - چک - ایرادات - ظهن نویسی - دادگاه حقوقی - دادگاه کیفری.

Email: hosein.khazaei@gmail.com

* فاکس ۰۲۱۲۲۴۱۲۱۶۴

برای اطلاع از دیگر مقالات منتشر شده از این نویسنده در همین مجله، به صفحه پایانی این مقاله نگاه کنید.

مقدمه

طبق ماده ۲۴۵ قانون تجارت انتقال برات با ظهرنویسی به عمل می‌آید. ظهرنویسی شکلی است و بدون توجه به علت، ظهرنویسی موجب انتقال حقوق مندرج در صورت سند می‌شود. از این قاعده از همان ابتدای ورود برات به حقوق تجارت ایران قاعده خشک و غیرقابل انعطاف (عدم توجه ایرادات در اسناد تجارتي) با دامنه شمول وسیع نتیجه شده و مدت هشتاد سال حکومت بلامعارض کرده است.

اخیراً در دادگاهی محصل دفاعیات وکیل خوانده این بوده است که ایرادات چک بر دو نوع است. نوع اول ایرادتی است که با عدم توجه دادگاه مواجه هستند مانند رابطه بین دو شرکت و ایفاء و یا عدم ایفاء تعهدات متقابل که یکی از این تعهدات پرداخت وجه سند در مقابل تحویل کالا بوده است. نوع دوم مربوط به ذات سند تجارتي و نظم عمومی است که دادگاه نمی‌تواند به این نوع ایرادات توجه ننماید. چکی که اعتبار کیفری آن به هر علت ذایل شده است، مانند چکی که مدت دار بودن آن ثابت شده باشد فاقد وصف کیفری است اعم از اینکه طرف مستقیم معامله شاکی یا ظهرنویس یا دارنده چک در وجه حامل باشد. دادگاه حقوقی بر اساس تفکیک ایرادات ذاتی قابل توجه و ایرادات ماهوی غیرقابل توجه ایادی انتقال چک رایی صادر کرده که در خور تامل است.

مبحث اول - طرح مسئله

در شهرستان قائن بین دو شرکت تجارتي قراردادی منعقد می‌شود که یکی از طرفین بابت خرید ماشین آلات از دیگری چندین فقره چک قابل پرداخت در تمام شعب بانک سپه سراسر کشور در وجه حامل صادر و تسلیم طرف دیگر می‌نماید. سپس به علت عدم تحقق شروط مندرج در قرارداد (گرفتن وام از بانک) متعهد دادخواستی تقدیم دادگاه قائن و درخواست استرداد لاشه‌های چک طبق شرط مندرج در قرارداد می‌نماید. دادگاه رای غیابی صادر می‌نماید. طرف دیگر قرارداد دو فقره از چک‌های در وجه حامل که حکم به استرداد لاشه آن در قائن صادر شده را در تهران تسلیم شخص ثالث می‌نماید و او با مراجعه به شعبه بانک در اسلامشهر گواهی عدم پرداخت را تحصیل و ابتدا اقدام به طرح دعوی کیفری و سپس بر همان اساس به تبع امر کیفری دادخواست ضرر و زیان حقوقی تقدیم دادگاه عمومی کیفری اسلامشهر می‌کند.

الف- دعوی کیفری

وکیل دارنده چک با استناد به آراء وحدت رویه شماره ۶۶۹ مورخ ۱۳۸۳/۷/۲۱ و ۶۴۹ به تاریخ ۱۳۷۹/۷/۵ در حوزه قضائی اسلامشهر علیه صادر کنندگان چک مقیم قائن طرح دعوی کیفری می‌نماید. دادسرا پس از طی تشریفات و استماع دفاعیات وکیل شاکی و بی‌توجهی به اعتراض مشتکی عنهم با استناد به عدم توجه ایرادات کیفر خواست صادر و تقاضای مجازات صادر کنندگان چک‌های بی محل می‌نماید. دادگاه بر اساس کیفر خواست تقدیمی دعوت به محاکمه و با توجه به دفاعیات وکیل مشتکی عنهم اقدام به صدور رای می‌نماید. اساس دفاعیات وکیل مشتکی عنهم به این شرح است:

اول- مدت دار بودن

در ماده ۳ قرارداد فروش و متن قرارداد اصلاحی مکمل آن موصوف به (صور تجلسه) به مدت دار بودن چک‌ها تصریح شده است.

دوم- مشروط بودن

در بند ج ماده ۵ قرارداد اصلاحی (صور تجلسه) پرداخت چک‌ها مشروط به دریافت تسهیلات بانکی از بانک سپه شده که نتیجه نداده است.

سوم- فقدان اعتبار

بر اساس شرط مندرج در همان بند ج ماده ۵ اگر تسهیلات بانکی داده نشود (چک‌های قید شده در این اصلاحیه فاقد اعتبار) است.

چهارم- مخالفت با نظم عمومی

به استناد این ماده از قرارداد شرکت ذی‌نفع جهت استرداد چک‌های فاقد اعتبار طرح دعوی کرده و دادگاه حقوقی قائن طی دادنامه‌ای حکم به استرداد لاشه چک‌ها از جمله چک‌های مستند این دعوی صادر نموده است. در این رای نوشته‌اند در خصوص اتهام آقای... و سایر دفاعیات از جمله مدت دارد و مشروط بودن و سایر مندرجات پرونده چک موصوف منوط به مدت دار بودن فاقد وصف کیفری بوده و مستندا به ماده ۱۳ قانون اصلاحی صدور چک مصوب سال ۱۳۸۲ برائت نامبردگان را صادر و اعلام می‌نماید.

ب- نقد مبنای صلاحیت کیفری دادگاه

رای وحدت رویه استثناء بر اصل صلاحیت محلی دادگاه است. صلاحیت محلی دادگاه از قواعد نظم عمومی و استثناء وارده توسط هیئت عمومی دیوانعالی کشور اخلاص در این نظم و موجب اشکالات عدیده به ضرر متهم جزائی است که اصل بر حمایت از اوست. متهم صدور چک بلامحل در خارج از محل اقامت خود ناتوان از بهره‌بری از امتیازات قانون صدور چک است. به این توضیح که صادر کننده چک بلامحل برای دفاع از خود و جلوگیری از بازداشت موقت حق معرفی ضامن یا وثیقه دارد. حال اگر صادر کننده چک در قائل اقامت داشته باشد و چک در خرم آباد یا اردبیل یا ارومیه یا شعبه‌ای از بانک محال علیه در نا آشنا آباد که صادر کننده حتی هرگز اسم محل را نشنیده است به بانک ارائه و گواهی عدم پرداخت تحصیل و در همان محل اقامه دعوی کیفری نماید، متهم غریب نا آشنا چگونه و کدام ضامن را معرفی و کدام ملک را وثیقه نجات فعلی خود از بازداشت دادسرا تا رسیدگی و صدور حکم برائت قرار دهد؟ چرا متهم باید به سود دارنده چک از محل اقامت خود جابجا و در غریب آباد به دنبال برائت خود بگردد؟ آیا این مخالف قانون اساسی و حقوق مدنی و صحه بر سوء استفاده از حق نیست؟ اصل برائت در مفهوم وسیع آن به معنای برائت از مزاحمت و برائت از تشویش و برائت از هزینه غیرضروری نیز نیست؟ در دعوی مطروحه تحصیل حکم برائت بعد از دو سال تعقیب و گریز و صدور کیفر خواست و گرفتن وکیل و پرداخت حق الوکاله سنگین همه به ضرر صادر کننده و به دلیل وجود رای وحدت رویه تحصیل شده است.

قبول ارائه چک به تمام شعب و طرح دعوی در تمام نقاط ایران وسیله بسیار ساده و مؤثری برای ایجاد ورشکستگی تاجر غیرمتوقف ولی ناتوان از دفاع به علت طرح دعاوی متعدد همزمان در نقاط مختلف کشور است. در قضیه مطروحه مشتکی عنه حدود ۲۰ فقره چک مدت دار در وجه حامل صادر کرده است که قابل ارائه به ۲۰ شعبه بانک در ۲۰ نقطه کشور و طبق رای وحدت رویه موصوف قابل طرح دعوی کیفری در حوزه قضائی ۲۰ مجتمع قضائی است. اگر این استثناء را رای وحدت رویه وارد نکرده بود، دارنده چک به هنگام ارائه چک به بانک به حقانیت خود در وصول وجه بیشتر فکر می‌کرد، وکیل در نتیجه بخش بودن طرح دعوی کیفری بیشتر تامل می‌کرد و دارنده با توجه به هزینه دادرسی و سرگردانی سفر در طرح دعوی واهی در دیار نا آشنا تردید می‌کرد؟ در وضعیت آشفته اقتصادی و مالی وقتی همه چیز مقرون به آسایش و مفت است از آن گنه.. باکی نیست.

هیئت عمومی دیوانعالی کشور باید در صدور رای وحدت رویه جوانب قضیه را سنجیده و محتاط عمل نماید، زیرا رای وحدت رویه در ایران حکم قانون را دارد و نسخ آن بر خلاف حقوق فرانسه^۱ با شرایط مشکلتی امکان‌پذیر است.

ج- دعوی حقوقی

اول- رد صلاحیت

رای وحدت رویه فقط مربوط به طرح دعوی کیفری صدور چک بلامحل است و برای طرح دعوی حقوقی اصل قاعده صلاحیت دادگاه محل اقامت مدیون متزلزل نشده است. لذا وکیل خوانده به صلاحیت دادگاه اعتراض و استدلال کرده است که اولاً با صدور حکم برائت دادگاه کیفری صلاحیت رسیدگی به دعوی حقوقی را ندارد و ثانیاً رای وحدت رویه مربوط به امور کیفری و استثناء بر صلاحیت دادگاه محل اقامت خوانده است و افزون بر آن با وجود تاجر بودن طرفین دعوی که هر دو شرکت تجاری ثبت شده هستند طبق ماده ۱۳ قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی محل وقوع عقد و محل انجام تعهد و محل صدور چک و محل استقرار بانک محل علی‌شهرستان قائن است و دادگاه باید قرار عدم صلاحیت به صلاحیت دادگاه عمومی قائن صادر نماید. تعیین دادگاه محل اقامت مدیون از جهت حفظ حق دفاع خوانده است و عدول از قاعده موجب اجحاف به حق او است. قواعد تعیین صلاحیت دادگاه‌ها از قواعد مربوط به نظم عمومی و دادگاه نمی‌تواند خلاف آن عمل نماید.

ماده ۱۵ قانون صدور چک قاعده کلی و مربوط به چک‌هایی است که بانک محل علی‌ه در حوزه قضائی دادگاه قرار دارد و به استثناء چک‌های قابل پرداخت در تمام شعب موضوع آراء وحدت رویه تسری پیدا نمی‌کند. بنابراین آراء وحدت رویه مستند دادخواست در خصوص صلاحیت دادگاه در مورد چک‌های قابل پرداخت در کلیه شعب مربوط به دعوی کیفری است و ارتباطی با دعاوی حقوقی ندارد. به این ترتیب، صلاحیت دادگاه کیفری استثنائی است و نه مربوط به امور حقوقی و نه در دامنه شمول ماده ۱۵ قانون صدور چک می‌گنجد. افزون بر این در رابطه با همین چک‌ها در امر کیفری حکم برائت صادر شده است^۲ و به تبع آن دادگاه فارغ

۱. Revirement Jurisprudenciel در فرانسه امکان صدور رای بر خلاف رویه قضائی موجود، وجود دارد. رویه قضائی تا زمانی معتبر شناخته می‌شود که با رای مرجع قضائی دیگری متزلزل نشده باشد. در صورت تزلزل موضوع بار دیگر در دیوانعالی کشور مطرح و اتخاذ تصمیم جدید می‌شود. به عبارت دیگر با سعه صدر بیشتر به قاضی بدوی حق اختلاف نظر و مناقشه با رای هیئت عمومی دیوان عالی کشور را، داده‌اند. این روش به این دلیل که قاضی بدوی با واقعیات منجر به تشکیل رای وحدت رویه درگیر است و بهتر از کرسی نشینان دیوانعالی اختلاف را درک می‌کند، مناسب‌تر به نظر می‌رسد.

۲. پرونده کیفری کلاسه ۹۹۵/۸۶

از رسیدگی است. از طرف دیگر، سوء استفاده از صلاحیت محلی دادگاه از موارد جابجائی صلاحیت قضائی و اخلال در نظم عمومی و حيله به قانون است زیرا با صدور حکم برائت در امر کیفری به وضوح روشن است که طرح دعوی کیفری فقط برای انحراف در صلاحیت دادگاه حقوق است. بالاخره دادگاه قرار عدم صلاحیت به صلاحیت دادگاه عمومی قائل صادر کرده است.

دوم- قبول صلاحیت

دادگاه عمومی قائل قبول صلاحیت و با تعیین وقت دعوت به حضور کرده است. خواهان و وکیل ایشان که ساکن اسلامشهر بوده‌اند مسافت زیاد و دادگاه را دور و هزینه سفر را سنگین تشخیص داده و با تقدیم لایحه‌ای تقاضای صدور حکم محکومیت خوانده را کرده‌اند. به این ترتیب مشکلی که اجرای رای وحدت رویه برای مشتکی عنه در پرونده کیفری بوجود می‌آورده را لمس و با عدم حضور بر آن صحنه گذاشته‌اند. دادگاه با قبول لایحه در وقت مقرر به شرح زیر اقدام به صدور رای کرده است.

رای دادگاه

در خصوص دعوی خواهان آقای... با وکالت... به طرفیت خواننده شرکت... و آقای... و خانم... با وکالت... به خواسته مطالبه یک فقره چک به شماره... و مبلغ... از جاری شماره... عهده بانک سپه قائل به انضمام کلیه خسارات از قبیل تاخیر تادیه هزینه دادرسی و حق الوکاله وکیل بدین توضیح که وکیل خواهان توکیلا اظهار داشته است خوانندگان ردیف دوم و سوم مشترکا به عنوان مسئولین شرکت ردیف اول چک مذکور را صادر کرده‌اند که با مراجعه به بانک محال علیه منتهی به گواهی عدم پرداخت گردیده است و تقاضای محکومیت تضامنی خوانندگان را به پرداخت اصل وجه و سایر خسارات به شرح ستون خواسته مطالبه کرده است. در مقابل وکیل خواننده طی لایحه‌ای مفصل با استناد به دادنامه شماره ۵۲۰/۱۳-۸۶/۸/۵ شعبه اول دادگاه عمومی قائل که بر اساس قرارداد فروش شماره ۱۸۰۳۱/ب/۸۰۲ به تاریخ ۱۳۸۵/۲/۵ بین شرکت... و شرکت خواننده حکم بر استرداد لاشه چک‌های مستند از جمله چک مستند دعوی صادر شده پک‌های مذکور را از جمله مشتند دعوی از ابتدا بی محل و پرداخت وجه چک مذکور با این توصیف را ایفای ناروا دانسته و نیز مخالف نظم عمومی و تقاضای رد دعوی خواهان را کرده است. وکیل خواهان نیز در مقابل طی لایحه‌ای مفصل اعلام داشته است: چک مستند دعوی جزء اسناد تجارتي محسوب و نسبت به آن اصل عدم ایرادات حاکم است و ادعای مخالف با مفاد سند تجاری مذکور نسبت به ثالث دارنده با حسن نیت پذیرفته

نیست (وصف تجریدی اسناد تجارتي) و... دادگاه با بررسی محتویات پرونده و توجه به دادنامه فوق الذکر صادره از شعبه اول دادگاه حقوقی قائل که بر اساس آن و با توجه به اینکه ماده ۵ قرارداد فوق الذکر چک فتقد اعتبار بوده است حکم به به استرداد آن صادر گردیده است و دادنامه مذکور نیز قطعیت یافته است که با این وصف بنظر می‌رسد اساساً چک مذکور از ابتدای تحقق شرط مندرج در قرارداد مذکور فاقد اعتبار بوده است. مضاف اینکه همچنان که قانون‌گذار اجازه داده که چک در وجه شخص معین و غیر قابل انتقال صادر گردد و قرارداد فوق التوصیف نیز حکایت از قرارداد چک مستند دعوی در چنین وضعیتی است و مورد مذکور نیز به نظر می‌رسد از مواردی است که قانون‌گذار تسری قرارداد بین طرفین به ضرر شخص ثالث به وی را بر خلاف اصل نسبی بودن قراردادها تجویز کرده است. لذا بنا به آنچه گفته شد چون اساساً اعتباری وجود نداشته است که منتقل گردد تمسک به اصل عدم ایرادات نیز پذیرفته نیست لذا بنا به توجهات موصوف و ضمن پذیرش دفاعیات وکیل خواندگان دادگاه دعوی خواهان را ثابت تشخیص نداده و مستنداً به ماده ۱۹۷ قانون آئین دادرسی مدنی و ماده ۳۱۰ و ملاک ماده ۳۱۲ قانون تجارت حکم به ردد دعوی خواهان صادر و اعلام می‌نماید. رای صادره حضوری و ظرف بیست روز از تاریخ ابلاغ قابل تجدید نظر خواهی در مراجع محترم تجدید نظر است.

مبحث دوم - ارزیابی رای دادگاه

صرف‌نظر از نحوه ثقیل انشای رای، دادگاه در ماهیت با تفکیک ایرادات قابل توجه از ایرادات غیر قابل توجه و اشاره به نظم عمومی سنت شکنی و رای پرباری صادر نموده است (خزاعی، ج ۱، ۱۳۸۵).

الف - منشأ قاعده عدم توجه ایرادات

قانون‌گذار با توجه به شکلی بودن اسناد تجارتي به آنها امتیاز استقلال امضاء داده که از آن قاعده عدم توجه ایرادات نتیجه شده است. به این توضیح که امضاء کنندگان سند تجارتي اعم از صادر کننده یا ظهر نویس یا برات گیر یا ضامن متعهد به امضاء خویش هستند و در حدی که با امضاء سند متعهد شده‌اند باید ایفاء تعهد نمایند. در برات ممکن است امضاء ناهل یا غیرواقعی وجود داشته باشد. این نوع امضاء بر امضاء سایر مسئولین برات اثر نمی‌گذارد. هر امضاء در مقابل سایر امضاءها استقلال دارد و ارتباطی با امضاءهای قبلی و بعدی سند ندارد.

جعلی بودن امضاء صادر کننده موجب عدم مسئولیت ضامن یا ظهر نویس و بلعکس مزور بودن یکی از ظهرنویسان رافع مسئولیت سایر ظهر نویسان یا ضامن نمی‌گردد^۱.

این قاعده استقلال امضاء نتایج الزام‌آور خود را در موارد تغییر متن برات نشان می‌دهد. هر امضاء کننده متعهد به متنی است که آن را امضاء کرده است. کسی که متن اولیه برات را امضاء نموده است مسئولیتی در مورد تغییرات بعدی ندارد. کسی که متن تغییر یافته را امضاء کرده است نمی‌تواند به متن اولیه استناد نماید.

نتیجه طبیعی قبول اصل استقلال امضاء این است که ادعاهائی که هریک از امضاء کنندگان قبلی علیه یکدیگر در مورد معاملاتی که با هم انجام داده‌اند، دارند بر حقوق دارنده سند تاثیری نگذارد. به عنوان مثال از پرداخت چک در وجه حامل نمی‌توان به دلیل اینکه مبیع تسلیم نشده است به استناد ماده ۳۷۷ قانون مدنی امتناع ورزید. به همین ترتیب براتگیر نمی‌تواند پس از قبولی از تادیه مبلغ برات در سرسید به این دلیل که براتکش وجه برات را به او نرسانیده است امتناع نماید^۲.

ب- ایرادات قابل توجه

اصطلاح عدم توجه ایرادت از حقوق تجارت فرانسه^۳ به حقوق تجارت ایران وارد شده است و چون وارداتی است طریق مصرف آن به درستی مشخص نشده است. قاعده عدم توجه ایرادات در اسناد تجارتي محدود به ایراداتی است که بین ایادی انتقال دهنده سند تجارتي در رابطه با معامله خاص بوجود می‌آید. به این توضیح که چون اسناد تجارتي ذاتا قابل نقل و انتقال هستند همیشه این امکان وجود دارد که بین دارنده سند و انتقال دهنده و یا بین ظهرنویسان در مورد اصل هر معامله و ایفاء تعهدات ناشی از آن اختلاف بوجود آید. به عنوان مثال یکی از ظهرنویسان به دارنده برات که برای وصول آن مراجعه می‌نماید ایراد و ثابت می‌نماید که کالائی که بابت آن برات را ظهر نویسی و انتقال داده است ارسال و دریافت نشده است. در این وضعیت قاعده عدم توجه ایرادات به دارنده سند تجارتي این حق را می‌دهد که طبق ماده ۲۴۹ قانون تجارت به هر کدام مسئولین برات اعم از برات کش و برات گیر و ظهر نویسان منفردا یا مجتمعا بر اساس مسئولیت تضامنی مراجعه و تا وصول کل طلب خود تعقیب نماید و هیچ کدام از آنها نتوانند در مقابل او عدم ایفاء تعهد طرف خود را مستند رد قرار

1. G.RIPERT.R.ROBLOT, Traite de droit commercial .tome 1,14e Edition .L.G.D.J .Paris, 2001.p.137.

2. G.RIPERT.R.ROBLOT,op cit .n,2001.p,165.

۳. در حقوق فرانسه از اصطلاح purge des exceptions استفاده می‌شود .

دهند. این حق از آنجا ناشی می‌شود که اسناد تجاری شکلی و حق در صورت کاغذ بدون ارتباط با معامله نهفته است.

اصل عدم توجه ایرادات توسط اصل مکمل خود که اصل استقلال امضاء در اسناد تجاری است مورد حمایت قرار می‌گیرد. به موجب این اصل در اسناد تجاری امضاء سند تعهد آور است. به این ترتیب ضامن نیز وارد گردونه مسئولین اسناد تجاری می‌شوند. منتهی مسئولیت ضامن که وارد معامله اصلی با سند تجاری نشده است، محدود به شخصی است که از او ضمانت نموده است و (ضامنی که ضمانت برات دهنده یا محال علیه یا ظهنویسی را کرده فقط با کسی مسئولیت دارد که از او ضمانت نموده است).

در دعوی مطروحه ایرادی از این نوع وجود نداشته است ولی وکیل خواهان به غلط پنداشته است که با توجه به سنت دیرینه قبول اصل مطلق عدم توجه ایرادات در اسناد تجاری دعوی موفقی را طرح کرده است.

ب- ایرادات ذاتی غیر قابل توجه

اسناد تجاری مانند هر نوشته دیگر در معرض جرم و بی اعتباری یا از اعتبار افتادگی و شروط مندرج در آنها قرار دارند و هر گاه به هر علت ذات سند مخدوش شده باشد انتقال آن غیرموجه و در صورت انتقال وصول آن با ایراد درست مسئول پرداخت مواجه خواهد شد.

اول- تحصیل سند از طریق ارتکاب جرم

در ماده ۱۴ قانون صدور چک بعضی از ایرادات قابل توجه به این شرح بر شمرده شده است. طبق این ماده صادر کننده چک یا ... با تصریح به اینکه چک مفقود یا سرقت یا جعل شده و یا از طریق کلاهبرداری یا خیانت در امانت یا جرائم دیگر تحصیل گردیده می‌تواند کتباً دستور عدم پرداخت وجه چک را به بانک بدهد...

در اینجا تفاوتی نیست که چک در وجه حامل یا غیر آن از طریق ارتکاب جرم تحصیل شده باشد و در هر وضعیت پرداخت چک و مسئولیت صادر کننده و ظهر نویسان و ضامن با این ایراد ذاتی مواجه است که در شکل موجه و ظاهری چک ناشی از تحصیل جرم وجهی دمیده نشده است. کاغذی که بابت آن خدمت یا کالائی ارائه نشده است، ارزش پولی ندارد. دارنده چک نیز مهم نیست که چه شخصی با حسن نیت یا بدون حسن نیت باشد. به جزء اینکه اگر با سوء نیت و مطلع باشد شریک جرم و احتمالاً از باب نگهداری یا استفاده از مال حاصل از جرم قابل تعقیب کیفری باشد.

دوم- فقدان وصف کیفری

در ماده ۱۳ قانون صدور چک بخش دیگری از ایرادت قابل توجه چک درج شده است. به موجب آخرین قانون اصلاحی قانون صدور چک مصوب ۱۳۸۲ در موارد زیر صادرکننده چک قابل تعقیب کیفری نیست. در این ماده پنج مورد سنتی حقوقی دانستن چک سفید امضاء، مشروط، تضمینی و بدون تاریخ بار دیگر احیاء شده است. در این ماده نیز تفاوتی بین دارند با حسن نیت و سوء نیت وجود ندارد. چکی که مدت دار است در ید هر کس که باشد با خصیصه غیرکیفری بند ه ماده مارالذکر مواجه است قانونگذار هر وسیله‌ای را برای اثبات داشتن مدت چک به رسمیت شناخته است. بنابراین با احراز مدت‌دار یا مشروط یا تضمینی یا سفید امضاء یا بدون تاریخ بودن چک وصف کیفر چک بدون توجه به اینکه در وجه حامل یا شخص معین صادر اعم از اینکه ظهرونیسی شده یا نشده باشد، ذایل می‌شود.

سوم- ایراد نظم عمومی

مخالفت با نظم عمومی قابل تحمل نیست. در ماده ۵ قرارداد فوق الذکر بین دو شرکت شماره و تاریخ و جهت صدور چک‌ها مشخص شده و مقرر است که (... در صورت عدم اخذ تسهیلات بانکی قبل از سر رسید چک‌ها، چک‌های قید شده در این اصلاحیه فاقد اعتبار و تعویض خواهد شد).

بر اساس این شرط شرکت خواننده دعوی بر علیه طرف قرارداد خود به خواسته فقدان اعتبار چک‌های موضوع قرارداد از جمله چک مستند دعوی با استناد به ماده ۵ و عدم دریافت تسهیلات بانکی اقامه دعوی و دادگاه طی دادنامه‌ای حکم به استرداد لاشه چک‌ها صادر کرده است. حکم دادگاه ارزش امر مختومه یافته است. دادگاه صادر کننده رای نمی‌تواند نظم عمومی را نادیده انگارد و خلاف حکم قطعی دادگاهی که قبلاً حکم به استرداد لاشه چک داده است، حکم صادر نماید. از این لحظه به بعد چک هر جا که باشد نه تنها فاقد وصف کیفری یا حقوقی جهت مجازات یا وصول وجه است، بلکه امانی و متصرف امین و در صورت تقصیر مسئول تلف یا سوء استفاده از آن خواهد بود. با صدور این حکم و با توجه به بند ۵ قرارداد چک‌ها از ابتدا بی محل و طرفین قرارداد نیز حداقل به احتمال بی محلی آن واقف بوده‌اند. از طرف دیگر در قبال دادن این چک‌ها شرکت طرف قرارداد هیچ بدست نیاورده است و موضوع قرارداد مورخ ۸۵/۲/۵ در حد امضاء عقیم مانده است. استفاده بلاجهت و صدور حکم به پرداخت آنها خلاف اصول حقوقی و سوءاستفاده از سند تجارتي و قرارداد منعقد و ایفاء نارواست.

نتیجه

الف- رای وحدت رویه و دادن اجازه طرح دعوی کیفری علیه صادر کننده چک در سراسر کشور اجحاف به حقوق صادر کننده چک است. استفاده از امکانات الکترونیک نباید به حقوق اشخاص لطمه وارد آورد.

ب- دادگاه‌ها همیشه آمادگی بر داشتن وصف کیفری چک را داشته‌اند. برداشتن این وصف نه تنها به کسی زیانی وارد نمی‌آورد بلکه بار دادگستری را سبک و صادر کننده را از فشار غیر موجه دارنده چک رها و حقوق او را با احراز حقانیت در دادگاه حقوق محفوظ نگه داشته‌اند. افزون بر این در نهایت وصف کیفری صادر کننده چکی که از اجرای حکم دادگاه حقوق امتناع نماید با اجرای قانون محکومیت‌های مالی به نوعی احیاء می‌شود.

ولی در مورد صدور حکم به پرداخت وجه چکی که دارنده آن می‌تواند از وصف تجربیدی چک و استقلال امضاءها استفاده نماید آمادگی لازم و تفکیک ایرادت ذاتی چک از ایرادات ماهوی ایادی انتقال چک دیده نشده است. دادگاه حقوقی قائل در رویه جاری صدور احکام می‌توانسته است حکم به نفع خواهان صادر و اثبات ایفاء ناروا را به تقدیم دادخواست دیگری بین طرفین قرارداد موکول نماید. راه‌حل دادگاه حقوقی قائل شایسته تقدیر و تقلید است و موجب پرهیز از طرح دعوی تکراری و واهی است.

منابع و مأخذ

الف- فارسی

۱. خزاعی، حسین، (۱۳۸۵)، حقوق تجارت، جلد اول، شرکت‌های تجاری، نشر قانون.

ب- خارجی

1- G.RIPERT.R.ROBLOT, *Traite de droit commercial* .tome 1,14e Edition .L.G.D.J .Paris, 2001.

از این نویسنده تاکنون مقالات زیر در همین مجله منتشر شده است:

«روش‌های حمل کالا در تجارت بین‌المللی» مهر ۱۳۷۲، شماره ۲۹. «روش‌های پرداخت ثمن در تجارت بین‌الملل» بهمن ۱۳۷۳، شماره ۳۳. «ترجمه مقررات اتاق بازرگانی بین‌المللی» پاییز ۱۳۷۳، شماره ۳۲. «ترجمه مقاله نظم حقوقی و نظریه منابع حقوق» پاییز ۱۳۷۲، شماره ۳۵. «شناسایی و اجرای احکام دآوری بین‌المللی»، بهار ۱۳۷۷، شماره ۳۹. «ساختار حقوقی و تعهدات ناشی از قرارداد دولت»، زمستان ۱۳۸۴، شماره ۷۰. «رأی داور در حقوق داخلی و تجارت بین‌المللی» سال ۱۳۸۶، شماره ۳. «یکی از خلأهای حقوقی لایحه اصلاح قانون تجارت (حقوق تجارت بین‌المللی) سال ۱۳۸۷، شماره ۱.